

ארבעת המינים במשל ובאגדה

מים ראשונים: כבר נדרשנו לנושא ארבעת המינים בדברינו [שלושה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים](#) בחג הסוכות בשנה האחרת. עיקר דיוננו שם נסב בהלכה סביב השאלות והתמיהות (ומעט התירושים) באשר לקביעתם של ארבעת המינים כלולב, הדס, ערבה ואתרוג המוכרים לנו, שהרי בתורה לא פורשו מינים אלה, בפרט לא האתרוג וההדס. ומה גם שבספר נחמיה (ח טו) מצאנו עלי זית ושמן לצד ההדס, התמר ועץ העבות. הפעם נרצה לטעום ולהריח בשבחי, משלי ודימויי ארבעת המינים, לאחר שהתקבלו והוגדרו ע"י חז"ל כפי המקובל בידינו.

וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הַדָּר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֲבֹת וְעֵרְבֵי נָחַל וְשִׂמְחָתְם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׂבַעַת יָמִים: (ויקרא כג מ).¹

ויקרא רבה ל ט-יד²

"פרי עץ הדר" - זה הקב"ה, שכתוב בו: "הוד והדר לבשת" (תהלים קד א); "כפות תמרים" - זה הקב"ה, שכתוב בו: "צדיק כתמר יפרח" (תהלים צב יג); "וענף עץ עבות" - זה הקב"ה, שכתוב בו: "והוא עומד בין ההדסים" (זכריה א ח); "וערבי נחל" - זה הקב"ה, שכתוב בו: "סולו לרוכב בערבות ביה שמו" (תהלים סח ה).³ דבר אחר: "פרי עץ הדר" - זה אברהם, שהדרו הקב"ה בשיבה טובה, שנאמר: "ואברהם זקן בא בימים" (בראשית כד א) וכתוב: "והדרת פני זקן" (ויקרא יט לב).⁴ "כפות תמרים" - זה יצחק, שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח.⁵ "וענף עץ עבות" - זה יעקב: מה הדס זה רחוש פְּעָלִים, כך היה יעקב רחוש בבנים. "וערבי נחל" - זה יוסף: מה ערבה זו פמוֹשָה לפני ג' מינין הללו, כך מת יוסף לפני אחיו.⁶

¹ מה אנו למדים מפשט הפסוק לפני כל המדרשים והפירושים? שמצוות ארבעת המינים קשורה בשמחת החג. "ולקחתם" - "ושמחתם". הלקיחה תהא בשמחה והשמחה מלווה בלקיחה.

² זה המדרש המרכזי על ארבעת המינים ומקבילתו בפסיקתא דרב כהנא פסקא כח (כז בדפוסים אחרים) ולקחתם לכם. בהמשך נראה דימויים רבים פשוטים וארציים יותר לארבעת המינים. אך הפתיחה (בנוסח המדרש הערוך שבידינו, לא בהכרח בסדר הדרשה בע"פ בבית הכנסת) היא גבוהה ו"מוחצת". כל ארבעת המינים הם תארים לקב"ה, כאילו משקל נגד למדרשים קודמים על "ולקחתם לכם" המשבחים את הלקיחה של בני ישראל. כאן עם ישראל לוקח כביכול את הקב"ה ומאמצו. אל להזכירנו מה מקור כל הנתינות והלקיחות: "פי מִמֶּךָ הִפֵּל וּמִיָּדְךָ נִתְּנוּ לָךְ" (דברי הימים א כט יד) - דברינו [מידך נתנו לך](#) בפרשת ויקהל, או שמא לקחו ממך. וכמו: "ויקחו לי תרומה". ראה באופן דומה הדרשה על מי הוא "ראשון", בשמות רבה טו א בפתיחה לפרשת החודש הזה לכם, שגם היא הולכת מלמעלה מטה ומזכירה שכל הראשונים מקורם בראש הראשונים הוא הקב"ה שקדם לעולם: "ראשון הוא לכם כביכול הקב"ה שנקרא ראשון, שנאמר (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון. וציון נקרא ראשון ... ועשו נקרא ראשון ... ומשיח נקרא ראשון ... יבוא הקב"ה שנקרא ראשון ויבנה בית המקדש שנקרא ראשון, בציון שנקרא ראשון ויפרע מן עשו שנקרא ראשון ויביא משיח שנקרא ראשון בחדש הראשון, שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים וגו' ". שים לב לאנלוגיה של "לכם" בשתי הפרשות. ועדיין לא נגעלו שערי פירוש המדרש, ויש לשאול מדוע כל ארבעת המינים נמשלו לתוארי הקב"ה. למה, למשל "צדיק כתמר יפרח" הוא הקב"ה ולא צדיק כפשוטו כפי שנדרש במדרשים רבים אחרים. נשמח לשמוע פירושים.

⁴ ראה דברינו [ואברהם זקן בא בימים](#) בפרשת חיי שרה. שם הראינו שאברהם הוא שתבע זקנה ואמר לקב"ה: "ריבון העולמים, אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד. מתוך שאתה מעטרו בזקנה, אדם יודע למי מכבד. א"ל הקב"ה: חייך, דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל". אולי משום שתבע זקנה, והיה עדיין במלוא כוחו, זכה אברהם לזקנה מכובדת, לזקנה של הדר.

⁵ הניסיון למצוא את השורש כפ"ת במילה כפות, שהיא כפשוטה במשמעות של כף, הוא גם להלכה, שהלולב צריך שיהיה שלם ולא סדוק: "נפרצו עליו - פסול" (סוכה פרק ג משנה ב) ובגמרא סוכה לא ע"א: "כפת תמרים - כפות, ואם היה פרוץ יכפתנו".

⁶ ראה פירוש רבינו בחיי ויקרא כג מ המביא את המדרש שלנו ומוסיף: "וענף עץ עבות, זה יעקב, כשם שהענף מכוסה בעלין כך יעקב מכוסה בבנים ב"ב שבטים. וערבי נחל, זה יוסף, מה ערבה זו לחה כמושה ויבשה, כך יוסף מתחילתו היה לח שהיה משנה למלך מצרים ושליט על הארץ; כמוש, שמת לו אביו בחייו והיה חסר מליחותו; יבש, שמת קודם אחיו. והכוונה בכל זה שאנו רומזין במצות הלולב זכותן של אבות ומבקשים רחמים לפני הקב"ה שיגין עלינו בזכותם, שכן מצינו משה אדון כל הנביאים שהתפלל בזכות האבות, הוא שאמר: (שמות לב, יג) זכור לאברהם וליצחק ולישראל עבדיך". על [זכות אבות](#), ראה דברינו בפרשת בחוקות. על מיתתו של יוסף בגיל 110 ולא בגיל 120 ראה פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק לח: "ר' ישמעאל אומר: עשרה פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו ושמע יוסף ושתק ושתיקה כהודאה דמיא. לפיכך נתקצרו מחייו עשרה שנים".

דבר אחר: פרי עץ הדר - זו שרה, שהידרה הקב"ה בשיבה טובה, שנאמר: "ואברהם ושרה זקנים" (בראשית יח יא).⁷ כפות תמרים - זו רבקה: מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה עוקצין, כך העמידה רבקה צדיק ורשע.⁸ וענף עץ עבות - זו לאה: מה הדס זה רחוש בעלים, כך היתה לאה רחושה בבנים.⁹ וערבי נחל - זו רחל מה ערבה זו כמושה לפני ג' המינין, כך רחל מתה לפני אחותה.¹⁰

דבר אחר: פרי עץ הדר - זו סנהדרי גדולה של ישראל שהידרם הקב"ה בשיבה טובה, שנאמר (ויקרא יט) מפני שיבה תקום. כפות תמרים - אלו תלמידי חכמים שכופין את עצמן ללמוד תורה אלו מאלו. וענף עץ עבות - אלו שלשה שורות של תלמידים שיושבין לפניהם.¹¹ וערבי נחל - אלו שני סופרים של דינין שעומדים לפניהם וכותבין דברי המזכים ודברי המחייבין.¹²

דבר אחר: פרי עץ הדר - אלו ישראל; מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך ישראל: יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים.¹³ כפות תמרים - אלו ישראל. מה התמרה הזו יש בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל: יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. וענף עץ עבות - אלו ישראל; מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל: יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה.¹⁴ וערבי נחל - אלו ישראל; מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל: יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להם? לאבדם - אי אפשר, אלא אמר הקב"ה: יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו. ואם עשיתם כך, אותה שעה אני מתעלה. זהו שכתוב: "הבונה בשמים מעלותיו" (עמוס ט ו). אימתי הוא

⁷ אין זו הַשִּׁיבָה הטובה של אברהם לעיל, בפרשת חיי שרה, לאחר מות שרה, אלא הזקנה של אברהם ושרה בעודם בחיים, בפרשת וירא, בבשורת המלאך, הזקנה שבגינה כבר התיימשו מלהביא ילד לעולם ואחריה נולד להם יצחק. ראה מדרש תנחומא וירא יז: "וה' פקד את שרה, וזה שאומר הכתוב: וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני ה' בניתי הנהרסות (יחזקאל לו). וידעו הגוים - אלו האנשים שהיו מביישות את שרה וקוראות אותה עקרה. כי אני ה' בניתי הנהרסות, שהיתה נהרסת שנאמר: ואברהם ושרה זקנים באים בימים. נטעתי הנשמה (שם יחזקאל), שהיתה אומרת: אחרי בלותי היתה לי עדנה". למרות ההשוואה עם פרי הדר, אין הדרשן מביא הוכחה שהייתה זו זקנה עם הדר, כמו אצל אברהם לעיל. האם תיתכן שהייתה זקנה זו בלי הדר? או נאמר, זקנה שאחריה בא הדר - יצחק. אלא שיצחק הוא התמר הכפות... או שמא חיינו לאחר מות שרה? ראה דבריני [בני קטורה](#).

⁸ על תכונת התמר הכפולה שאין בו טוב והנאה ללא קושי וצער, כבר הרחבנו בדבריני [האוכל מן הקור לוקה מן הקורה](#) בפרשת תזריע. הקור הוא לב הדקל (core) והקורה הם עוקצי התמר. מי שרוצה ליהנות מטעמו של הדקל או התמר שיהיה מוכן לספוג שריטות וקוצים בדרך. לעומת זאת, ראה הדימוי הנוח והקל בשיר השירים ז ט: "אֲמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְּתֶמֶר אַחְזֶה בְּסִסְיָיו". האם מדובר בשני זני תמר שונים?

⁹ כעת אנחנו יודעים, אם לא ידענו קודם, שרחש (ריבוי) הבנים של יעקב, מקורו בלאה, אשתו הראשונה. ראה מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ל שראויה הייתה לאה ללדת עוד בן, שבעה בנים, אלא שנכמרו רחמיה על רחל אחותה: "ואחר ילדה בת. ראויה היתה לאה לילד ז' בנים, אמרה י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב וכבר ילדתי ששה ושתי השפחות ד' הרי עשרה, ואם עדיין אלד השביעי נמצא שלא תהא אחותי אפילו כאחת השפחות, ובקשה רחמים שיתהפך העובר שבמעיה לבת, והסכים הקב"ה ועשה כדבריה לכך כתיב ואחר ילדה בת, שנהפך הבן לבת".

¹⁰ הערבה היא הממהרת להתייבש יותר משאר המינים, רמז למותה של רחל לפני לאה (ראה רמב"ן ויקרא יח כה שהדבר קשור באיסור שתי אחיות ובחזרתו של יעקב לארץ ישראל), אבל נראה שגם טרם מותה, הייתה רחל כמושה לפני אחותה. את עקרותה של רחל: ורחל עקרה, דרשו חז"ל לנחמה שהיא "עיקר הבית" (בראשית רבה עא ב), אבל באמת צער וכאב גדולים היו מנת חלקה של רחל שרומתה ע"י אביה, רבה עם יעקב, שכרה הדודאים מאחותה, מתה בלדת בנה בנימין ועם זאת, ילדה ליעקב כאחת השפחות. לאה היא שנישאה תחילה ליעקב והיא שנקברה לצדו במערת המכפלה, בעוד שרחל כמושה בצד הדרך. וגורל הבן יוסף, כפי שראינו לעיל, כגורל אימו. ראה דבריני [ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל](#) בפרשת ויחי.

¹¹ רמז ברור להדס המשולש, שלושת עלי ההדס, בכל שורה שיוצאים ממקום אחד ומכסים את הענף המרכזי. ראה קיצור שולחן ערוך סימן קלו: "ההדס צריך להיות משולש, דהיינו שיוצאין בו מכל קן וקן שלש עלין בשורה אחת בשה, שלא יהיה אחד גבוה או נמוך מחבריו, וצריכין שיהיו העלין חופין את עצו, דהיינו שראש כל עלה יגיע למעלה מעוקצה של העלה שלמעלה".

¹² שניים זה ברור, כמספר ענפי הערבה שאנחנו לוקחים. אבל עניין הסופרים הדיינים שכותבים את פרוטוקול הדין נראה כמרמז שאולי היו עושיין כלי כתיבה (קולמוס) מעץ הערבה. ואכן, מצאנו בספר מנהגים ישנים מדורא עמוד 159: "הערבה ששימשה בה מצוה, יניחנה לעשות בה מצוה לעשות בה ממנה עץ לקולמוס לכתוב בו".

¹³ אנחנו חוזרים לדין אגידת ארבעת המינים, שכידוע אנחנו אוגדים (מקיישקלאכים) את הלולב, ההדס והערבה יחד והאתרוג הוא לחוד. ראה ספרא אמור פרשה יב: "רבי עקיבא אומר: פרי הדר אחד וכפות תמרים אחד כך הדס אחד וערבה אחת. רבי אלעזר אומר: יכול אף האתרוג יהיה עמהם בכלל אגודה? וכי נאמר פרי עץ הדר וכפות? הא כיצד? אתרוג לעצמו, הללו אגודה לעצמם". ובתלמוד ירושלמי סוכה פרק ג הלכה ז: "אמר רבי יוסה: אילו הוה כתיב וכפות תמרים, יאות. לית כתיב אלא: כפות תמרים, אפילו זה בידו אחת וזה בידו אחת. אמרו עליו על רבי עקיבא שנכנס לבית הכנסת ואתרוג על כתיפיו". בשעת הנטילה והגענועים אנחנו מקרבים אותם אחד לשלושה, אבל עדיין לא אוגדים. האם זה אומר משהו על הנמשל? על חבורת האליטה של תלמידי החכמים, על האתרוגים, המורמים מעם?

¹⁴ הדס אין בו תורה. ובמדרשים אחרים (ראה הערה סמוכה), הדס מייצג את הבינוניים ואף הולך ביחד עם הערבה - אלה שאינם עושים פירות. אך במקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובמקום שאין שום צמח, הדס הוא דבר משובח שיש בו חיות וצמיחה (ותורה). ראה ראש השנה כג א: "כל הלומד תורה ומלמדה במקום שאין תלמידי חכמים - דומה להדס במדבר, דחביב". ובעצם כבר בקטע המדרש הקודם דרשנו: "וענף עץ עבות - אלו שלשה שורות של תלמידים שיושבין לפניהם".

מתעלה? כשהן עושים (עשויים) אגודה אחת, שנאמר: "ואגודתו על ארץ יסדה" (שם)¹⁵ לפיכך משה מזהיר לישראל: ולקחתם לכם ביום הראשון.¹⁶

ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שמו

"יחד שבטי ישראל" - כשהם עשויים אגודה אחת ולא כשהם עשויים אגודות אגודות, וכן הוא אומר: "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט ו). רבי שמעון בן יוחי אומר: משל לאחד שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן בלב הים ובנה עליהם פלטרין. כל זמן שהספינות קשורות זו בזו, פלטרין קיימים. פרשו ספינות, אין פלטרין קיימים. כך ישראל, כשעושים רצונו של מקום - בונה עליותיו בשמים. וכשאין עושים רצונו - כביכול אגודתו על ארץ יסדה.¹⁷ וכן הוא אומר: "זה אלי ואנוהו" (שמות טו ב), כשאני מודה לו הוא נאה וכשאין אני מודה לו כביכול בשמו הוא נאה. כיוצא בו: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו" (דברים לב ג), כשאני קורא בשמו הוא גדול ואם לאו כביכול וכו'. כיוצא בו: "ואתם עדי נאם ה' ואני אל" (ישעיה מג יב), כשאתם עדיי אני אל וכשאין אתם עדיי כביכול אני אל. כיוצא בו: "אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים" (תהלים קכג א), אילמלא אני, כביכול לא היית יושב בשמים. ואף כאן אתה אומר יחד שבטי ישראל כשהם עשויים אגודה אחת ולא כשהם עשויים אגודות אגודות.¹⁸

ויקרא רבה ל יד

¹⁵ זה המשך הפסוק. הפסוק המלא הוא: "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה", לאמר, מתי הקב"ה בונה מעלותיו? אימתי מתעלה השכינה? כאשר למטה, על הארץ, בני ישראל כאגודה אחת ולא אגודות אגודות. ראה דברינו [לא תתגודדו](#) בפרשת ראה וכן דברינו [אגודה אחת](#) בראש השנה.

¹⁶ מה כאן האזהרה? שלא תאבדו זה את זה, הלקיחה היא לכם ובשבילכם. מאימתי? מהיום בו מתחיל החשבון החדש שלאחר יום הכיפורים (ראה דברינו [מכיפור לכפות ומכסה לסוכות](#)). משל זה של ארבעת המינים על חלקי העם השונים נמצא במדרשים רבים ובוריאציות שונות. ראה למשל חלוקה לשתי קבוצות בלבד, אלה שיש להם פרי ואלה שאין להם, במדרש תנחומא (בובר) פרשת אמור סימן כה: "פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (ויקרא כג מ) - מה טיבן של ארבעה מינים הללו? מהן עושין פירות, ומהן אינן עושין פירות. פרי עץ הדר כפות תמרים אלו הצדיקים שיש להם מעשים טובים. וענף עץ עבות וערבי נחל אלו הבינונים של ישראל. אמר הקב"ה: יקשרו להם כאחת ויעשו כולם אגודה אחת, כדי שלא יהיה בבני פסול. אם עשיתם כך, באותה שעה אני מתעלה, וכן הנביא אומר הבונה בשמים מעלותיו (עמוס ט ו). ואימתי הוא מתעלה? כשהן עשוין אגודה אחת, שנאמר: ואגודתו על ארץ יסדה (שם)". לעומתו, ראה מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרק כג, ששוב חוזר לארבע או שלוש קבוצות, ומוסיף לאתרוג גם את המראה היפה, לצד הטעם והריח: "פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ אבות וערבי נחל. בוא וראה ארבע מינים האלו מהם עושים פירות, ומהם אינם עושים פירות. כפות תמרים - אלו בעלי מקרא. פרי עץ הדר - אלו בעלי משנה ותלמוד, שיש להם טעם וריח ומראה, כמו האתרוג הזה שיש בו אלו השלשה טעם ומראה וריח. וענף עץ אבות - אלו הבינוניים המתהלכים בחסידות ובתמימות, שיש להם ריח ואין להם טעם, רצה לומר כי עושים בטובת נפשם ואשריהם ואשרי חלקם, אבל אין להם לימוד. וערבי נחל - אלו הרשעים שאין להם לא טעם ולא ריח, כמו ערבי נחל. אמר הקב"ה: יאגדו אלו עם אלו, כדי שייגינו אלו על אלו, ואז שכינה מתעלה, ואימתי מתעלה שכינה, בזמן שישראל אגודה אחת, שנאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט ו)". הדיאלקטיקה של חיבור ו"ביחד" מול הייחודיות והמיוחדות של כל חלק בעם, נמשכת ונמשכת.

¹⁷ בהשוואה עם הדרשה הקודמת בויקרא רבה ועם המשך המדרש עצמו, נראה שקטע זה קצת השתבש, משום ש"אגודתו על ארץ יסדה" היא המקרה הטוב שעושים רצונו והוא הבסיס ל"בונה בשמים מעלותיו" ולא דבר שלילי כשאין עושים רצונו. עכ"פ, הבאנו מדרש זה על מנת להמשיך את המוטיב של אגודה אחת, או בלשון מדרשים אחרים אסיפה אחת, שהיא מעניינם של הישיבה בצוותא והאושפזין בסוכה ואגידת ארבעת המינים יחדיו. כבוננו קבלנו את הרעיון של שלמות וקיום כביכול של השכינה למעלה המותנה במעשי בני האדם למטה! השימוש הרב במילה "כביכול" בקטעים אלה חושף, אולי, עד כמה הדרשן עצמו מבין שזה רעיון מדהים בעוצמתו ושיש להתבטא בהקשר אליו בזהירות רבה (אבל לא לוותר עליו).

¹⁸ עניין אגודה אחת נמשך עוד מראש השנה ויום הכיפורים בהם התפללו "ויעשו כולם אגודה אחת" ועל כך הרחבנו לדרוש בדברינו [אגודה אחת](#) בראש השנה, שם הכוונה לבני האדם כולם, כפי שדורש מדרש בראשית רבה פח ז בהקשר עם חג הסוכות: "ביום ההוא אקים את סוכת דוד, שיהיו כל העולם אגודה אחת שנאמר (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד". כאן, נסתפק לפי שעה באגודה אחת של עם ישראל לפני שנתיימר לאגוד את העולם כולו. ראה עוד "אגודה אחת" בשעת מתן תורה (פסיקתא דרב כהנא יב בחודש השלישי), בברכת יעקב לבניו (בראשית רבה צח, שם "אסיפה אחת"), וכמובן בגאולה לעתיד לבוא במדרש זה ורבים אחרים (תנחומא נצבים א). וכבר הרחבנו בנושא זה גם דברינו [לא תתגודדו](#) בפרשת ראה וכן בדברינו [קריאת שמע וגילוי הקץ](#) בברכת יעקב. שנזכה לקירוב לבבות אם לא לאחדות ואגודה אחת בחג הסוכות, ויתקיים בנו הפסוק: "וְיִהְיֶה בְשֵׁלֶם סֶכֶף וּמְעוֹנָתוֹ בְּצִיּוֹן" (תהלים עו ג) וכל המדרשים הנפלאים עליו. שנזכה לדון בהם למועד הזה כעת חיה בחג הסוכות הבא עלינו לטובה.

רבי מני פתח: "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך" (תהלים לה י) - לא נאמר פסוק זה, אלא בשביל לולב: השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם, וההדס דומה לעין, והערבה דומה לפה, והאתרוג דומה ללב.¹⁹ אמר דוד: אין בכל האיברים גדול מאלו, שהן שקולין כנגד כל הגוף. הוי: "כל עצמותי תאמרנה".²⁰

בראשית רבתי פרשת תולדות עמוד 104

אמר הקב"ה לישראל: בזכות לקיחת הלולב אני מצילך מד' מלכיות הללו.²¹ פרי עץ הדר - זו מלכות בבל, מה אתרוג זה דומה לזהב כך "אנת הוא ראשה די דהבא" (דניאל ב לח). כפות תמרים - זו מלכות מדי, מה עסקו של לולב זה ארוך, כך המן נתלה על עץ ארוך של חמשים אמה. וענף עץ עבות - זו מלכות יון, מה הדס זה עשוי קליעה, כך מלכותם עשויה קליעה.²² א"ר סימון: קכ"ז דוכוסין, קכ"ז אפרכסין, קכ"ז מלכים העמידה יון. וערבי נחל - זו מלכות אדום שמכתבת טרוניא מכל אומה ולשון ומעכתב אותם בהם.²³

מסכת ברכות דף נז עמוד א

הרואה תמרים בחלום - תמו עונותיו, שנאמר: "תם עונך בת ציון" (איכה ד כב)²⁴ ... הרואה הדס בחלום - נכסיו מצליחין לו, ואם אין לו נכסים - ירושה נופלת לו ממקום אחר ... הרואה אתרוג בחלום - הדור הוא לפני קונו, שנאמר: "פרי עץ הדר כפת תמרים" (ויקרא כג), הרואה לולב בחלום - אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים.²⁵

חג שמח ומועדים לשמחה

מחלקי המים

¹⁹ במקומות אחרים, ראה להלן, נרמז הלב בלולב, הן מבחינת צליל המילה: לו לב והן בכך שהוא מרכז הדקל. ראה הערה 8 לעיל. אבל כאן, האתרוג הוא הלב מן הסתם בשל צורתו החיצונית. בכך אפשר להסביר את האגודה האחת, שלמרות שבשעת הברכה והנענועים אנחנו מחזיקים את כל ארבעת המינים יחד, לקיים אגודה אחת, בכ"ז בכריכה עצמה, האתרוג נפרד משלושת המינים האחרים שמקיישלקים אותם יחדיו. והרי זה כגוף האדם שהעיניים, השדרה והעין גלויים וחיצוניים ואילו הלב נסתר ונפרד וחבוי לחוד. ראה שוב הערה 13 לעיל.

²⁰ גדול במובן של חשוב ושהחיים תלויים בו כפי שאומר פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא פרשת אמור סז ע"א, המצטט ומרחיב מדרש זה: "שאינ בגוף גדול וחשוב מהן". כך גם בכל המקבילות של מדרש זה, בפסיקתא דרב כהנא פיסקא כז, מדרש תנחומא אמור יט ועוד, שהם האברים החשובים. אך בפירוש ר' חיים פלטיאל ויקרא פרק כג מצאנו סיבה אחרת ש: "הם הם ראשי איברים המקלסים להקב"ה". זאת, אולי בעקבות דעת זקנים מבעלי התוספות שאומר: "שיש לשבח להקב"ה בפה ובלב ובעין ובשדרה". אפשר כאן לעצור ולחוד לילדים בסוכה שיסבירו איך כל אחד מהאברים הללו מקלס ומשבח לקב"ה. אולי גם בהשוואה עם תפילת נשמת כל חי. נא לבקש מהילדים להריץ פתרונותיהם אלינו בשמחה.

²¹ "לולב" כאן כשם כולל לארבעת המינים וכברכה שאנו מברכים: "על נטילת לולב". גזירת השעבוד לארבע המלכיות היא מהמוטיבים העתיקים והיסודיים במדרש, אשר מתחילה בברית בין הבתרים בעת שהקב"ה מציב לפני אברהם את הדילמה הקשה: "אמר לו: במה אתה רוצה שירדו בניך, בגיהנום או במלכות? ר' חנינא בר פפא אמר: אברהם בירר לו את המלכות ... הדא הוא דכתיב: אם לא כי צורם מכרם (דברים לב ל) - זה אברהם. וה' הסגירם - מלמד שהסכים הקב"ה לדברו" (בראשית רבה מד כ, פרשת לך לך). וכן הוא בפסיקתא דרב כהנא ובפסיקתא רבתי בפרשת החודש ובמדרשים רבים בעקבות בראשית רבה. מה רוצה לומר המדרש שלנו לומר? שבנטילת ארבעת המינים כדת וכדין, נוכל לבטל גזירה קדומה זו? שאם אנו ממשיכים להשתעבד סימן שלא הדרנו במצווה זו? האם התופעה של חיבוב המצווה ותפוצתה הרבה בימינו, בארץ ישראל, קשורה לעניין זה?

²² ראה בגמרא סוכה לב ע"ב בדיון על: "ענף עץ עבת - שענפיו חופין את עצו ... תנו רבנן: קלוע כמין קליעה ודומה לשלשלת - זהו הדס". אך מה היא הקליעה של מלכות יון? אולי המשך הדרשה שכל הזמן מלך עומד במקום מלך ויש בה מבנה שלטוני מסודר וחופה. ואולי הכוונה בכלל לקליעה שהיא רשת לציד דגים, כגמרא בבא קמא פא ע"ב: "בראשונה התנו שבטים זה עם זה שלא יפרוס קליעה ויעמיד את הספינה, אבל צד הוא ברשתות ובמכמרות". כל המחכימו בקליעה זו למטרה, יבורך בכל מיילי דמיטב.

²³ דימוי זה לארבע המלכיות, לא ירדנו עד סופו, בפרט לא באשר למלכות רומא שוודאי קשה להשוותה לערבה כמושה ורכה. ערבוב הלשוונות שרומא מנסה להשליט או להכתיב גם הוא לא ברור. עכ"פ, הא לנו עוד דימוי לארבעה המינים והרוצה להדר ולהוסיף, מוזמן לעיין במדרש הגדול (התימני) בו רבים הדימויים, כמעט לכל דבר שבא במספר ארבע: הדגלים במדבר, החיות שבמרכבה, תקופות השנה, כנפות הארץ ועוד ועוד. עד שנוכל לשאול: ארבעה מי יודע.

²⁴ מכאן סמך לסימן בראש השנה שלוקחים תמרים ואומרים: "שיתמו עוונותינו".

²⁵ כאן הלולב הוא הלב ולא האתרוג. ולא מצאנו במדרש זה, שבאמת איננו לעניין חג הסוכות, את הערבה, אבל מצאנו פירות וסימנים רבים למי שרואה רימון בחלומו, זית, תאנה, חיטים, שעורים ועוד. ושם גם דברים קצת מוזרים שמשקפים כנראה חלומות שכיחים באותם הזמנים ורובם מפורשים לטובה, היא פעולת הטבת חלום. ולגבי הערבה שנפקד שם מקומה (ההדס מוכיח שלא רק פירות נמנו שם), כנראה שאנשים לא חלמו על ערבות, אבל אנחנו נשלים ונאמר, למי שבכ"ז רואה ערבה בחלומו, הרי זה סימן ברור שתערב עליו סוכתו שנתו, מאכלו, תלמודו ותפילתו היא עתירתו בחג זה כבכול השנה. עוד על עריבת סוכה ראה דברינו [גשם בסוכות](#) בחג זה בשנה האחרת וכן דברינו [הפרידה מן הסוכה](#) בשמיני עצרת. חג סוכות ערב ושנה טובה לכולנו.